

ОСТАННІЙ ЖАРТ МЕЦЕНАТА

Цю історію вперше почув ще в дитинстві, усередині сімдесятих. Тоді мешкав у невеличкому селищі Краснокутськ Харківського району, неподалік Охтирки (35 км у східно-південному напрямку). Краснокутськ дотепер не визначений за статутом селища чи міста, кілька разів перейменовувався з «снт» на місто і навпаки. Загалом це типове селище, де ледь не всі пов'язані родинними узами або за генеалогією чи кумівством; і якусь, навіть недавню легенду геть усі знають, і кожен розповідає її по-своєму. Тому важко із якоїсь певної легенди, котра має навіть недавнє походження, визначити чітку лінію сюжету, хоч приблизно дізнатися, як було насправді.

Цей сюжет починався приблизно так: у шістдесятих роках до Краснокутська приїздила дама із-за кордону (начебто з Парижа), яка найняла кількох копачів-шабашників викопати в потаємному місці родинні скарби, котрі сховав її родич ще до революції. Це була більш-менш однакова версія, що звучала із вуст краснокутян, а завершення, звісно, мало сотні варіантів. Що саме викопали робітники і чи взагалі щось викопали – було загадкою.

Не так давно почув нову версію про те, що було знайдено під землею.

ПЕРЕДІСТОРІЯ

Для початку розкажу про місце події. Це відбувалося на території Краснокутського дендрологічного парку, або акліматизаційного парку, а в народі його називають «каразинським» садом, названого на честь засновника Василя Назаровича Каразіна (1832-1902), він же засновник Харківського державного університету. Цей парк загалом цікавий для науковців-біологів, у всій Європі таких не більше п'яти. Мене ж завжди цікавили старовинні печери на території цього саду, входів залишилося всього два (років сорок тому було чотири). Від печер лишилися тільки входи і невеличкі тунелі протягом не більше двадцяти метрів. Далі – завали. Місцями краснокутянці не

стояли вони здавна, бо старожили, скільки себе пам'ятають, стверджують, що вони завжди там були. Звичайно, абсурдно було б припустити, щоб православні монахи встановлювали на своїй території язичеських ідолів. Старий селянин сказав мені, що ідолів встановив



музеех Європи. Відомо, що Павло Харитоненко виношував ідею створення музею-галереї на зразок того, що зробили брати Третьякови. Як відомо, доля розпорядилася інакше – після революції колекція «розповзалась» по музеях Радянського Союзу. Частина потрапила

Однак цілком припустимо, що це син Павла Івановича – Іван Павлович Харитоненко, порівнюючи дві світлини, можна помітити певну схожість.

Отже, питання: якщо статуї скіфо-сарматського періоду встановив Харитоненко, то навіщо?

Загалом ця людина згідно з документами мала неординарну удачу. Наприклад, чого вартий програш за кордоном у карти, та не простий програш, а було в закладі майже все мільярдне майно; це ледь не призвело до кризи імперського масштабу (починалися робочі страйки), держава тоді вимушена була надати Харитоненку позичку, завдяки якій він відновив і примножив свій капітал.

РОДИННІ СКАРБИ

Потім отримую нову інформацію-чутку про невідому даму із-за кордону – це родичка Павла Івановича, вона нібито мала карту-схему, де шукати скриню з родинними скарбами, схованими саме в каразинських печерах; а головним орієнтиром, в якій печері шукати, слугували саме статуї. Вона повила заінтригованих шабашників у печери, де ті наполегливо розбирали завалені ходи, аби дійти до заповітного місця. Але у скрині знаходилося не золото та діаманти, а звичайний мотлох, який



однак одноставні в гіпотезі, що тут було поселення давніх монахів-схимників, хоча в коротенькій історичній довідці вказується, що за часів правління Катерини II там був чоловічий монастир, тут переходувалися бунтівники, це, мабуть, і стало причиною його закриття. Ще вказується, що лабіринти ходів



Вхід до печери

простягаються на 18 км (вочевидь звіт складений дуже давно). На зразок ченців Києво-Печерської Лаври рили підземні ходи, в яких робили собі скити. Головні тунелі обкладено цеглою, вони частково збереглися й дотепер.

Біля одного із входів стоять дві давні статуї, які, схоже, давніші від єгипетських пірамід (подібна статуя зберігається в Сумському краєзнавчому музеї). Загалом такі можна зустріти в музейних колекціях Запоріжжя, Дніпропетровщини, вочевидь, у цих місцях раніше їх було багато. Звісно, статуї мене теж зацікавили, а більше, хто їх встановив біля одного із входів, а



Фото невідомого зі Свято-Архангело-Михайлівського храму

Харитоненко.

«Який саме Харитоненко?» – питаю. Бо ми, сумчани, знаємо двох: Івана Герасимовича і Павла Івановича.

Краснокутянам, виявляється, більше відомий молодший Харитоненко. Павлу Івановичу належали цукрові заводи і кілька маєтків у волості, зокрема в Наталівці й Пархомівці. У Наталівському в післяреволюційний і повоєнний період був військовий шпиталь. У Пархомівському маєтку зараз художній музей, де зберігаються оригінали робіт Тараса Шевченка, Пікассо, Малевича.

Від старої колекції Харитоненків тут збереглася лише одна картина – пейзаж С. Васильківського «Вечоріє». Взагалі родина мала велику колекцію картин. Найбільша зберігалася в Московському маєтку (де зараз Британське консульство), там знаходилося близько 60 полотен західних художників, але переважно російських. Звісно, Наталівський і Пархомівський маєтки зберігали не менш цінну і велику

колекцію. Павло Харитоненко був великим знавцем мистецтва і особисто знайомий з видатними художниками свого часу, які неодноразово приймали його запрошення відвідати Московський і Наталівський маєтки. На могилах його батька і доньки біло-мармурові пам'ятники створені французьким скульптором Арістідом Круазі, роботи якого знаходяться у відомих



Іван Павлович Харитоненко (син), Павло Іванович Харитоненко (батько)

до Ермітажу. Полотно із Наталівського маєтку потрапили спочатку до Харківського музею, потім до Київського, коли туди переїздила столиця.

Відомо, що Павло Харитоненко жертвував кошти на розвиток місцевих церков. У 1998-му році, коли завершувалося відновлення Свято-Архангело-Михайлівського храму, від робочих я почув, що ті бачили у церковному складі портрет Павла Харитоненка, який висів на стіні. Тоді в напівтемряві помітив кольоровий фотопортрет, приблизно 25 см на 50 см; зображений чоловік був дуже схожим на молодого Харитоненка. Цього року настоятель храму отець Григорій подарував мені цей портрет і, на превеликий жаль, з'ясувалося, що я багато років помилявся. Молодий чоловік на фото лише віддалено нагадує Павла Івановича тільки тому, що має характерний для свого часу вигляд: модний англійський костюм і розкішні типові вуса, які тоді були модними.



Свято-Архангело-Михайлівський храм

срібний посуд, бронзові статуєтки.

Батько Павла Івановича у свій час на благодійність пожертвував чималеньку суму. Згідно з записами Головної контори будинку Харитоненків – 1.691.443 крб. 34 коп. За заповітом син, Павло Іванович, мав пожертвувати після його смерті ще близько півтора мільйона (на теперішній час ця сума складала б приблизно десять мільярдів гривень). Окрім заповіту батька, Павло Іванович жертвував ще більші кошти. Тоді чому пожартував зі скринькою?

Його могила, на відміну від батьківської і доньчиної, не має пам'ятника, лише пагорбок; воно й не дивно: після його смерті почалася перша світова війна. Повноцінне яскраве життя, злети, падіння. Смерть Павла Івановича теж позначилася дивними явищами: художник Олександр Савинов, який на той час розписував інтер'єри Спаської церкви в Наталівці, де помер Харитоненко, так писав своєму товаришу: «Недовзі після кончини Павла Івановича знялася страшна буря. А через кілька днів усе так близько одне до одного – оголошено війну. Наталівка обезлюдніла, у селах піднявся плач. Справжнє горе. Воістину щось грізне й фатальне насунулося – раптово, відразу, наче грім ударив».

Можливо, Павло Іванович відчував, що після нього в країні назриває великий і тривалий хаос й імперія його родини рухне. Певним чином так і сталося, а може, ще й гірше – родина розпорошилася по світу, а останній нащадок по чоловічій лінії – Іван Павлович Харитоненко застрелився в Мюнхені в 1927-му році, на ньому рід Харитоненків урвався.

Мабуть, подібний жарт останнього нащадка цукрової імперії – це черговий прояв гламурної вдачі, а, може, усе прозаїчніше – думав, що нащадки років через сто оцінять і посміються над останнім жартом предка-мецената. Однак у даному випадку не слід виключати варіант, що всього цього взагалі ніколи не було, хоча... диму без вогню не буває.